

OSNOVNA ANALIZA URBANISTIČKO-ARHITEKTONSKOG RAZVOJA VUKOVARA

Kompendij dosadašnjih istraživanja*

Zlatko Karač

Arhitektonski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Primljeno: 30. travnja 1994.

Sažetak

U sklopu prikaza urbanog razvoja Vukovara uvodno su definirani temeljni utjecajni činitelji nastanka i razvoja naselja na tlu današnjega grada (položaj, prirodni habitus, antropogene odrednice). Daljnom morfološkom analizom izdvojene su tri strukturno diferentne gradske cjeline što su nastale u različitim povijesnim okolnostima (Stari i Novi Vukovar, Borovo naselje).

Prema preliminarno postavljenoj periodizaciji, prostorni razvoj grada može se pratiti kroz deset osnovnih razdoblja. Iz bogatoga naseobinskog supstrata kao potencijalno najzanimljiviji sloj za buduća se istraživanja predlaže skupina prapovijesnih staništa kojih je na relativno malom području grada indicirano tridesetak. Istražujući probleme naseobinskog kontinuiteta, utvrđeno je da je još od ranog neolitika, tijekom 7000 godina življenja na tlu Vukovara, prekid u stacionarnom naseljavanju bio moguć samo za rimske vladavine i u doba seobe naroda (1-8.st.). Kronološke granice promatranih perioda vežu se uz markantne povijesno-političke promjene (npr. doba osmanske vladavine, 1526-1687), a u mikroperiodizaciji su relevantne i lokalne pojave stilova te godine većih regulatornih zahvata (klasicistička obnova grada kao posljedica velike kuge 1796. i požara 1822).

Zbog radikalnih pregradnji koje su uslijedile nakon teškog razaranja grada u vrijeme turskog rasapa (1687), najstarija skupina spomenika što ju je na terenu danas moguće identificirati pripada baroknome građevnom korpusu (najstariji očuvani objekt u Vukovaru potječe iz 1722). Stoga je sve do ovog rata u slici grada bio dominantno prisutan upravo duh baroknoga graditeljstva. I po brojnosti i po kvaliteti očuvane arhitekture to je najvredniji stilski sloj povijesnog Vukovara. U novim dijelovima grada kao vrlo kvalitetna realizacija ističe se kompleks satelitskoga industrijskog naselja Bata-ville u Borovu.

* Ovaj sažeti prikaz temelji se na sintetičkoj studiji o urbanom razvoju Vukovara koju je autor pripremio za monografiju "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" u (tisku).

1. UVOD

U nevelikoj skupini drvenih slavonskih gradova s dobro sačuvanim spomeničkim fondom i snažnom povijesnom fizionomijom sve do ovog rata stožerno je mjesto pripadalo danas razorenom Vukovaru. No, za razliku od urbanih cjelina s bogato obrađenim i trajno valoriziranim korpusom graditeljske baštine- poput Požege ili Osijeka - pravu vrijednost i slojevitost povijesne arhitekture Vukovara, te njegovo mjesto u kontekstu urbanog nasljeđa kontinentalne Hrvatske, čini se da smo nejasno spoznali tek nakon što smo taj prelijepi grad - izgubili. Valorizacija *post mortem*, ili vrijeme istine kada prekasno postajemo svijesni da o njegovu graditeljstvu znamo samo šture, opće činjenice, a to je zapravo ništa?!

O vukovarskoj arhitekturi pisalo se vrlo malo. Osim nekoliko kratkih crtica što su ih za lokalni tisak pripremili A.E. Brlić i M. Balić, u stručnoj se literaturi tek usputno spominju neki istaknuti egzemplari povijesne baštine, primjerice u radovima G. Szaba, A. Deroka, A. Horvat, A. Mohorovičića, R. Ivančevića... Ipak, kao izuzetno vrijedan pokušaj sistematizacije jednog dijela faktografske građe o graditeljstvu Vukovara potrebno je izdvojiti knjigu "Razvitak vukovarskih ulica" autora B. Crlenjaka (1975).

Od 1991. godine u sklopu znanstvenog projekta Katedre za urbanizam Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu provodi se sustavno istraživanje urbanog razvoja Vukovara kojim se na temelju relevantne metodologije želi korigirati nedostatnost i fragmentarni karakter raspoloživih informacija o toj temi.¹ U posljednje vrijeme publicirano je i nekoliko većih parcijalnih studija, dok se u ovom članku po prvi puta sumarno izlažu najvažniji podaci i preliminarni zaključci o cjelokupnom urbanističko-arhitektonskom razvoju Vukovara tijekom 7000 godina njegova naseobinskog trajanja.

Slika 1.

STARI VUKOVAR - DUNAVSKA VEDUTA S URBANIM DOMINANTAMA
(razglednica iz 1900. god. - izvor: zbirka autora)

2. PRIRODNI HABITUS I ELEMENTI MORFOLOGIJE GRADA

Analizirajući cijeli niz generativnih faktora koji su uvjetovali rani nastanak i složeni strukturni razvoj povijesnih naselja na tlu današnjeg Vukovara, moguće je izdvojiti nekoliko utjecajnih odrednica na kojima će se temeljiti naša daljnja istraživanja.

Primarno su to pogodnosti dobro branjenoga, dominantnog položaja povrh ušća Vuke u najveću europsku rijeku (jedini riječni utok između ušća Drave i Save), otvorenost migracijskim kretanjima od srednjoeuropskog prostora do karpatskog vijenca na istoku, te plodna nekada šumovita ravnica sa agrarnim, lovnim i ribolovnim zaleđem.

U pogledu geološkog supstrata, važno je istaknuti da cijeli urbani areal Vukovara počiva na stabilnim kvartarnim sedimentima lesa ("Vukovarski praporni ravnjak") s obilnom pedološkom stratifikacijom crnoga humosnog tla (černozem). Samo uz obalu Vuke, u najnižim dijelovima grada, taj tektonski blok prelazi u recentne aluvijalne formacije fluidnog karaktera (pijesak, mulj).

Udolina Vuke ujedno je i razdjelnica lokalnih geomorfoloških cjelina. Na lijevoj obali oblikovala se niska, zaravnjena terasa Novog Vukovara okružena depresivnim, močvarnim bazenima (Priljevo, Olajnica), a na desnoj obali Vuke (kota rijeke 78 mnv) gotovo se okomito izdiže markantni, tridesetak metara visoki lesni plato Starog Vukovara (kota ravnjaka 105-109 mnv). To je, zapravo, zadnji zapadni izdanak Fruškogorskog masiva.

Od lokalnih mikroreljefnih i hidroloških fenomena koji su bitno utjecali na oblikovanje slike Vukovara, specifične su brojne glacijalne prodoline ("surduci") sa starim rukavcima Dunava i Vuke, te s nekoliko kratkih još uvijek aktivnih vodotoka u samom gradu (npr. Bara, Supoderica, itd.).

Uz relativno malo padalina (god. 630 mm) i uz umjerenu kontinentalnu klimu (pros. god. temp. 11,7 °C), u šumskom fondu vukovarskog područja prepoznatljiva su dva osnovna tipa bjelogoričnih revira: močvarne brzorastuće zajednice (vrba, topola), i kvalitetne šume tvrdih listača (hrast, grab, cer).

U gotovo potpunom skladu s tim slikovitim srijemskim pejzažom oblikovala se urbana fizionomija Vukovara. Do najnovijeg vremena ostala je nenarušena u mjerilu, detaljima i, osobito, u svojoj prepoznatljivoj "horizontalnoj" dunavskoj veduti. Jer unatoč postupnim izmjenama prvotnih naseobinskih gabarita što su proizašli iz karakteristika reljefa, oblik i organizacija grada zadržali su elemente prirodne dispozicije.

Stari Vukovar, u svom povijesnom dijelu, izgrađen je organično i nepravilno, formirajući zgusnute nizove kuća i krivudave ulice u dobro zaklonjenim "surducima" kroz koje su prolazili putevi. Visoke terase (npr. "Švapsko brdo", "Milovo brdo", Mitnica...) koje poput vijenca štite

gradsko središte, planski i postupno se izgrađuju tek od početka 19. stoljeća.

Mnogo manji Novi Vukovar, s također planski trasiranom mrežom ulica, naseljen je početkom 18. stoljeća.

Treća i najnovija gradska cjelina - Borovo - nastaje kao zasebno industrijsko naselje vrhunskih urbanih kvaliteta (od 1931) na ravnom terenu uz Dunav nekoliko kilometara sjeverozapadno od Vukovara. Njegovo strukturno spajanje u gradsku aglomeraciju "velikog" Vukovara rezultat je recentnog nepoželjnog rasta, s krivo usmjerenim vektorom fizičke ekspanzije prema povijesnim dijelovima Vukovara.²

3. PERIODIZACIJA URBANOG RAZVOJA VUKOVARA

3.1. Prapovijesna naselja (5 - 1. tisućljeće pr. Kr.)³

Najstariji arheološki areal na području Vukovara s tragovima višeslojnoga prapovijesnog naselja nalazi se na središnjem gradskom platou visoko poverh Dunava, gdje je oko gimnazije i franjevačkog samostana ubicirano visinsko naselje s kontinuitetom življenja tijekom posljednjih sedam tisuća godina - od ranog neolitika do danas! Na prostoru negdašnje ciglane Eltz kod novovukovarskog stadiona istovremeno se uz obalu Vuke formiralo veće zemuničko stanište barskog tipa, također vrlo dugog trajanja. Podno Desne Supoderice uz Vuku, utvrđeni su tragovi sojeničkog naselja. Uz ova tri dominantna areala na širem području grada poznato je još tridesetak naseobinskih zona s ostacima prapovijesnoga graditeljstva (podnice, kućni ljep, ognjišta...), što su osobito gusto raspoređeni na visokim dunavskim terasama uz istočnu gradsku periferiju prema Petri-skeli i nedalekom Vučedolu, te na "gracima" oko močvarnih udolina Lijeve i Desne Bare, Krive Bare, Supoderice itd.⁴

3.2. Rimska stacija (12. g. pr. Kr. - 395)

Iako je područjem Vukovara za rimske vladavine prolazila trasa važnoga podunavskog puta (*via ripensis*), što je povezivala sustav *castella* na *limesu Pannoniae Inferior*, nema mnogo materijalnih dokaza da je uži gradski prostor u razdoblju antike bio naseljen (ponegdje u literaturi na mjesto Vukovara pogrešno se ubiciraju *castelli Cornacum* i *Teutoburgium*). Tek neki pojedinačni nalazi, primjerice sa platoa gimnazije, Olajnice, perivoja Eltz i dr. upućuju na mogućnost postojanja vicinalne cestovne stacije s manjim utvrđenjem (*propugnaculum*), uz prijelaz na Vuki. Na istočnim, rubnim dijelovima grada oko Petri-skele i Velike skele evidentirani su disperzni rimski nalazi pomješani sa starosjedilačkim kulturnim stratumom (*vicus Cornacates*). U kontaktnoj zoni prema plodnom, ruralnom zaleđu prepoznatljiviji su i ostaci *villa rustica*. Posljednji tragovi lokalnoga rimskog prisustva datiraju iz druge polovice 4. stoljeća (provala Huna 375., raspad *limesa* 395).⁵

3.3. Starohrvatski urbani nukleus (oko 800-1220)

Nakon nekoliko stoljeća naseobinskog diskontinuiteta, u avaro-slaven-skom ozračju od kraja 8. stoljeća razvija se markantna aglomeracija ranosrednjovjekovnog Vukova(ra). Za prvu fazu njegove urbane nukleacije važne su pozicije starohrvatskih nekropola bjelobrdsakoga kulturnog kruga (Lijeva i Kriva Bara, Novi Vukovar, 10-13. st.). One se, naime, dovode u prostornu korelaciju s vjerojatnim položajem prve ranosrednjovjekovne utvrde koja nastaje početkom 9. stoljeća na mjestu kasnijeg kaštela, neposredno uz malo naselje (pograđe) što je moralo biti izgrađeno na današnjem samostanskom brijegu povrh Dunava.⁶

3.4. Srednjovjekovni grad (1220-1526)

Kasniji medievalni grad Vukovo, sjedište istoimene županije (*Comitatus de Wolco*, spom. 1220), bio je oblikovan od tri prostorne cjeline: kraljevskog kaštela (spom. 1231), jobagionskog naselja, vjerojatno utvrđenog palisadama i smještenog na visokom platou oko današnje gimnazije (naziva se *villa*), te mnogo većeg trgovačko-obrtničkog podgrada u prodolini uz glavni put i luku, naseljenog "došljacima" - *hospites* ("slobodni kraljevski grad" od 1231., kao *oppidum* spom. od 1398). Pretpostavlja se da je ondašnji Vukovar bio jedan od najvećih gradova srednjovjekovne Slavonije, s oko 2000-2500 žitelja i 350 kuća. Na području današnjega grada u to je vrijeme postojalo još tridesetak manjih prigradskih naselja koja su vremenom nestala, ili su pak fizički urasla u urbanu strukturu suvremenog Vukovara (najvažnija su Varoš, Vodokalj i Herijevac).

Iako u Vukovaru, osim u arheološkim tragovima, nema sačuvanih ostataka srednjovjekovne arhitekture, ipak su poznate osnovne karakteristike romaničko-gotičke utvrde s nekoliko kula i kasnijim renesansnim bastionima, nekada smještene na brežuljku povrh "bečarskog križa", zatim romaničkih crkava: arhiđakonalne (spom. 1229), župne Sv. Jurja (župa se spom. 1251., održala se do kraja 16. st.), nešto kasnije Sv. Lamberta u podgrađu, kao i sakralnih zdanja iz najbliže okolice grada. U izvorima se spominju i drvene kuće, te vodenice na Vuki.⁷

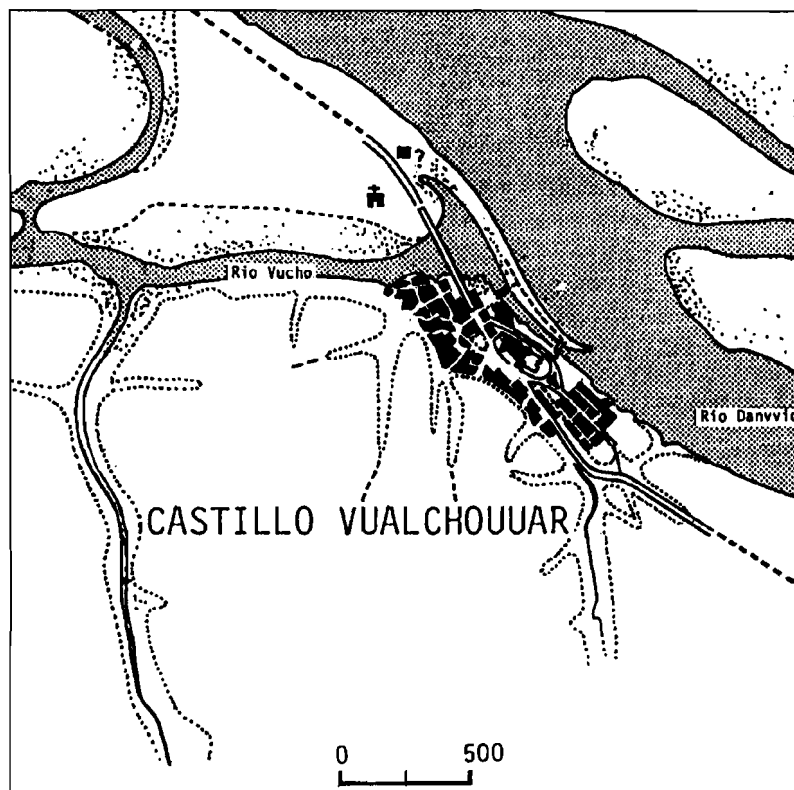
3.5. Turska kasaba (1526-1687)

Urbani razvoj Vukovara za osmanlijske vladavine, u odnosu na prosperitetno srednjovjekovno razdoblje, obilježen je padom važnosti grada, konstantnom stagnacijom, čak i redukcijom nasljeđenih naseobinskih gabarita. *Kasaba* Vukovar, isprava u rangu *nahije* (tijekom 16. st.), a kasnije *kadiluka* (u 17. st.), po svom je prostornom arealu (23 ha) spadala u grupu srednje velikih slavonskih naselja, zadržavajući se na srednjovjekovnom broju od oko 300-350 kuća. Prema defterskim popisima grad je imao deset, odnosno sedam stambenih četvrti - *mahala*, među njima i jednu kršćansku, što su bile okupljene oko trgovačko-obrtničkog središta - *čaršije*. Nepravilna, medievalna matrica Vukovara

s neznatnim izmjenama održala se i kroz cijelo tursko razdoblje, a značajnije strukturne korekcije evidentirane su na samo nekoliko čvornih točaka u gradu gdje su s vremenom interpolirani veći javni objekti izrazito orijentalne provenijencije.

Uz često spominjanu srednjovjekovnu utvrdu, čini se i kršćansku bogomolju, to su: *džamije*, kojih je bilo 6-7, *karavanseraj*, *hanovi*, *mektebi*, *tekije*, *hamami*, ... no najznamenitiji objekt tadašnjeg Vukovara bi je veliki Sulejmanov most na Vuki (1526) što se protezao u dužini od oko 550 m, preko cijeloga današnjeg centra. Od svih turskih građevina on se i najduže održao - još gotovo jedno stoljeće nakon austrijskog zaposjedanja grada. Za razliku od tih markantnih građevina koje su u provincijalni Vukovar donijele univerzalni duh tursko-islamske arhitekture, pučko stambeno i gospodarsko graditeljstvo prvenstveno je vezano uz lokalno gradivo i uz mjesne majstore - *duđere* (u najstarijim *defterima* poimenično su zabilježeni *Mustafa* i *Matiyas* 1566., te *Jusuf* i *Husejn* 1588).

Slika 2.
POLOŽAJ I URBANA STRUKTURA TURSKOG VUKOVARA KRAJEM 17. ST. - REKTIFICIRANI PRIKAZ PREMA ORIGINALNOM PLANU GRADA IZ 1687. GOD. (izradio autor)

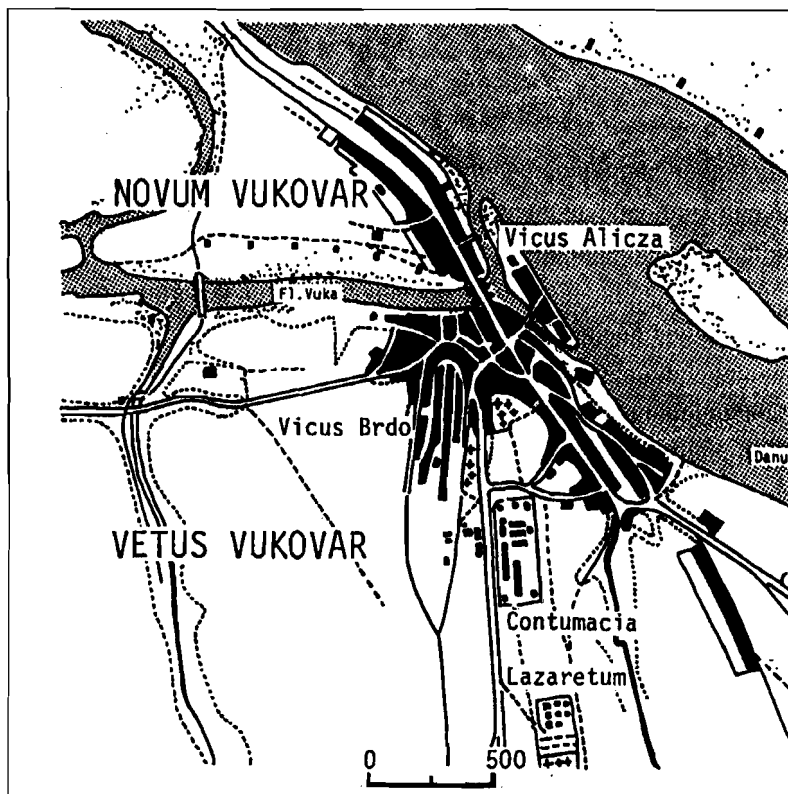
U vrijeme osmanskog rasapa (1687) Vukovar je spaljen i napušten, tijekom barokne obnove iznova izgrađen, pa o urbanom razvoju naselja 16. i 17. stoljeća danas govore tek neznatni arheološki ostaci i relikti lokalno sačuvane turske toponomastike.⁸

3.6. Barokni Vukovar (1687-1796)

Nakon gotovo potpunoga turskog razaranja grada (1687) u Vukovaru je ostalo svega 106 žitelja u 44 sačuvane kuće (1688). Desetak godina kasnije popisano je 57 domova (1698) smještenih na novonaseljenom otoku oko ušća Vuke (*Insula Vukovariensis*), dok je uži gradski prostor još uvijek u ruševinama i nenapučen. Razvoj baroknog Vukovara, isprva pod vlašću bečke Dvorske komore (do 1728), stagnantan je i usporen, a obnova će biti snažno potaknuta tek konstituiranjem vlastelinstva Eltz (1736), kao i osnivanjem Srijemske županije sa sjedištem u Vukovaru (1745).

Slika 3.

URBANA STRUKTURA BAROKNOG VUKOVARA KRAJEM 18. ST. - REKTIFICIRANI PRIKAZ PREMA ORIGINALNOM PLANU GRADA F. SCHRAUDA IZ 1796. GOD. (izradio autor)

U 18. stoljeću Vukovar je dvojni grad. Čine ga zbijeni, nepravilno strukturirani stari dio na desnoj obali Vuke naseljen građanskim slojem trgovaca i obrtnika, i na lijevoj obali - planski osnovani Novi Vukovar (1722), napučen uglavnom njemačkim stanovništvom, što se razvija uz feud, županijsku upravu i vojsku.

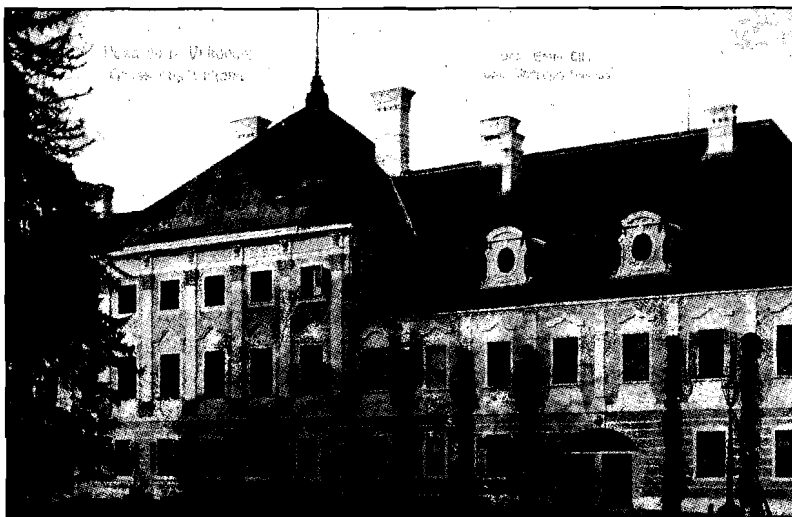
U doba rane kolonatske revitalizacije naselja gradilo se provizorno, isključivo drvom, pa se takvi objekti nisu sačuvali, npr: prvotna župna crkva s franjevačkom rezidencijom (1688, ponovo građena 1704-1707), pravoslavna crkva (oko 1690), pošta (1695), grobna kapela (spom. 1729), itd. Prve tvrdo zidane građevine s jasnim stilskim obilježjima baroka su gradske crkve, koje gotovo sve nastaju prije polovine 18. stoljeća, u samo tridesetak godina intenzivne urbanizacije Vukovara: župna crkva Sv. Filipa i Jakova (1722-1733, dograđivana 1753), s dvokatnim franjevačkim samostanom (1727-1756), parohijski hram Sv. Nikolaja (1733-1737, dograđen 1755-1763), novovukovarska kapela Sv. Roka (1740), grobna kapela Uznešenja Sv. Križa (1741-1744, izgorjela 1921), mala kapela Sv. Ivana Nepomuka (1749), a nešto kasnije i kapelica u dvorištu Županije (oko 1780). Građanske stambene kuće katnice s karakterističnim uličnim trijemovima grade se tek u drugoj polovici 18. stoljeća (oko 1750-1790), kada ih je na baroknom trgu u Starom Vukovaru, te kod "bečarskog križa" nastalo ukupno 14. U urbanoj slici Novog Vukovara vrlo rano se javljaju oblici suzdržanoga baroknoga klasicizma kojega donose vojni inženjeri, npr: konjanička vojarna

Slika 4.
FRANJEVAČKI SAMOSTAN SA ŽUPNOM CRKVOM SV. FILIPA I JAKOVA
(razglednica oko 1910. god. - izvor: Državni arhiv, Zagreb. Zbirka razglednica ad Vukovar, b.s.)

Slika 5.
DVORAC ELTZ U NOVOM VUKOVARU - DVORIŠNO PROČELJE (razglednica iz 1909. god. - izvor: zbirka autora)

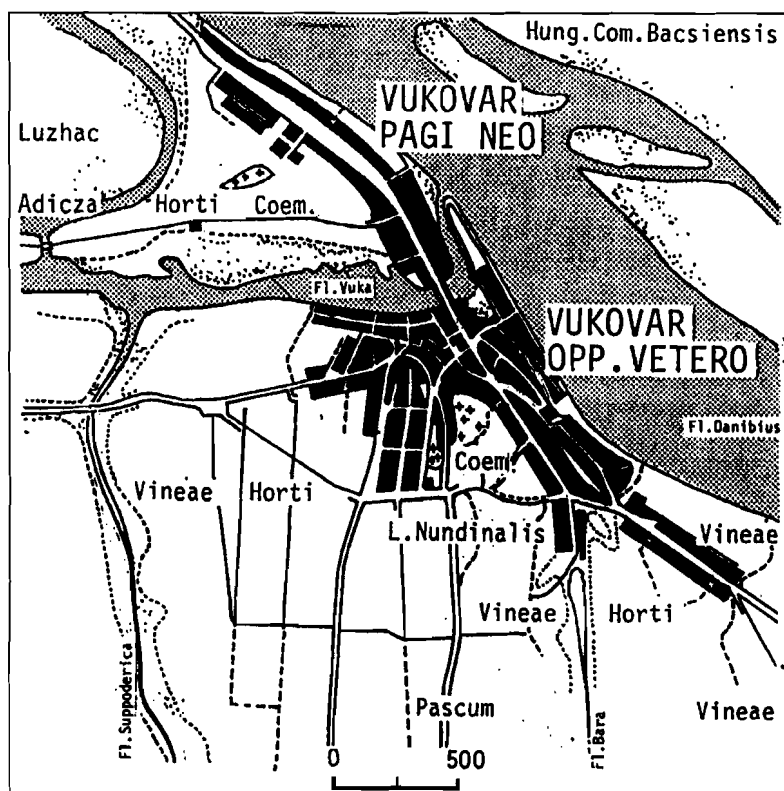
Slika 6.
BAROKNI TRG S TRGOVAČKIM GRAĐANSKIM KUĆAMA U STAROM VUKOVARU (razglednica iz 1937. god. - izvor: zbirka autora)

(spom. 1738., srušena u 19. st.), dvorac Eltz (1749-1751, obnovljen 1781), palača Županije (1771-1777), vlastelinske kurije (oko 1780), razne gospodarske građevine, itd. Na mjestu srušenoga turskog mosta preko Vuke gradi se masivni zidani most s devet lučnih propusta (Josefus Ruhigger, 1787; srušen 1932.)...

Unatoč tako snažnom urbanom uzletu tijekom 18. stoljeća, grad krajem baroknog razdoblja još nije prešao svoj srednjovjekovni i turski duktus, osim na dijelovima "Švapskog brda" i u Novom Vukovaru gdje je nastalo stotinjak velikih prizemnica uzduž glavnog puta Osijek-Beograd (*Via Longa Regia*). Do pred veliku kugu, nakon samo jednog stoljeća post-turske urbanizacije, Vukovar se sa 5651 stanovnikom i sa oko 1000 kuća (1795) povećao čak 20 puta u odnosu na komorski popis s kraja 17. stoljeća! Tijekom intenzivne obnove grada u 18. stoljeću, u urbanoj matrici postupno se gube elementi strukturnog kontinuiteta prema starijim razvojnim fazama, ruše se posljednji srednjovjekovni i turski objekti, poput utvrde (1752) i Sulejmanovog mosta (1787), pa je tako

Slika 7.
URBANA STRUKTURA VUKOVARA PRIJE KLASICISTIČKE OBNOVE - REKTIFICIRANI PRIKAZ PREMA ORIGINALNOM PLANU GRADA G. HOMERA IZ 1817. GOD. (izradio autor)

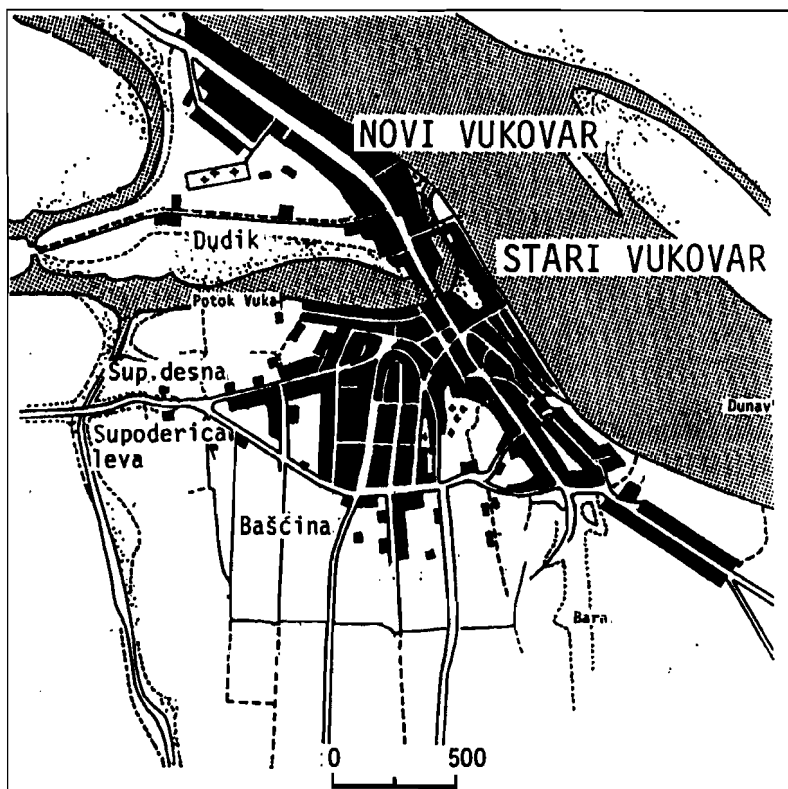
zaokružena barokna cjelina do danas ostala najdominantniji stilski sloj povijesnog Vukovara.

3.7. Prva polovina 19. stoljeća - doba građanskog klasicizma (1796-1848)

Zbog čestih stradanja grada u prvoj polovici 19. stoljeća (epidemije, potresi, poplave, požari) njegov demografski korpus se reducira, a urbani razvoj je stagnantan iako se kontinuirano provode obnove. Prva sustavna regulacija datira još iz vremena velike kuge (1796) kada se izvodi sanitarni kordon oko naselja, kontumac i lazareti na Sajmištu, a ruši se i 27 kužnih kuća. Pravu klasicističku obnovu s prosjecanjem novih i poravnavanjem postojećih ulica Vukovar će doživjeti kasnije, nakon jednoga katastrofalnog požara (1822) u kojem je izgorjelo 329 kuća i 600 gospodarskih objekata, gotovo polovina Starog Vukovara! Oko 150 zgrada tada nije obnovljeno na starim zgarištima, već na posve novim, planski određenim parcelama. Revitalizacija spaljenoga grada odvijala

Slika 8.

URBANA STRUKTURA VUKOVARA U DRUGOJ POLOVICI 19. ST. - REKTIFICIRANI PRIKAZ PREMA PRVOM KATASTARSKOM PLANU GRADA IZ 1863. GOD. (izradio autor)

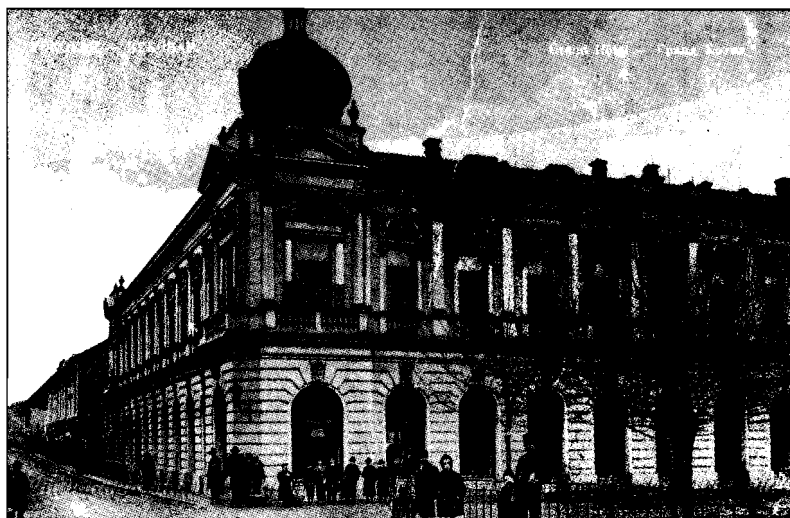

se relativno sporo, pa je Vukovar tek polovicom 19. stoljeća ponovo dostigao negdašnji broj, s tada popisanih 6178 stanovnika i 1233 kuće (1850).

U Starom Vukovaru sačuvano je nekoliko prizemnica s provincijalno oblikovanim klasicističkim pročeljima, dok se elegancijom dekora izdvaja samo nova palača gradskog magistrata - *Domus oppidana* (A. Semper, 1817/18). Iz tog razdoblja datiraju i najljepši primjeri pučkih kuća: trščare i nabijače u Kačićevoj ulici, "Podvuki", na dijelovima "Švapskog brda", nestale daščare "pod Dunavom" itd. Jedina sakralna građevina iz prve polovice 19. stoljeća je pravoslavna kapela Sv. Paraskeve na Dobraj vodi (1808-1811), no zato je na gradskim ulicama sačuvano više lijepih klasicističkih raspela, npr. "bečarski križ" (1806) i *Ex voto* (1840). Od inženjerskih gradnji spomenimo složeno kanaliziranje potoka uzduž "Donje male" i dalje do Vuke (poč. 19.st.), te drveni most u blizini starog ušća Vuke (1847). U Novom Vukovaru, nakon razdoblja reprezentativnoga kasnobaroknoga klasicizma (dvorac Eltz, Županija), također se gradi u skromnijem mjerilu i u posve jednostavnim klasicističkim oblicima kakve vidimo na katnici Rogulić, kuriji Adamović, starom hotelu "K lavu"... Tada se obnavljaju i neki stariji objekti, npr. dvorac (1811. i 1824) i kapela Sv. Roka (1805). Sačuvan je i plan ranoromantičarskoga grofovskog perivoja (1817), koji se nekada pružao uz dunavsko pročelje dvorca.¹⁰

Slika 9.

"GRAND HOTEL", KASNIJE RADNIČKI DOM (razglednica iz 1921. god. - izvor: zbirka autora)

3.8. Druga polovina 19. stoljeća - historicizam i vukovarski *fin de siècle* (1848-1910)

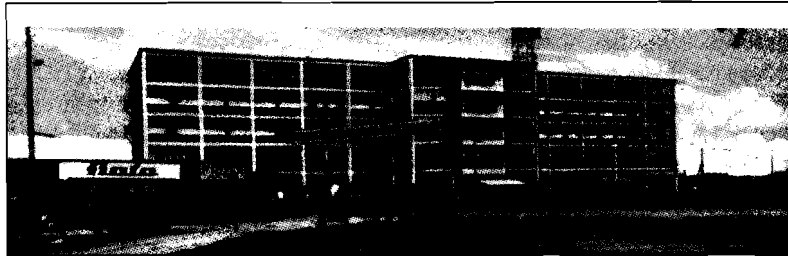
Druga polovina 19. stoljeća zlatno je doba vukovarske povijesti. Za pet desetljeća intenzivnoga urbanog razvoja grad se gotovo udvostručio, dosegavši 10032 stanovnika i 2610 domova, od čega 37 katnica (1901). Prva katastarska izmjera (1863) jasno pokazuje naglo prostorno širenje naselja, prvenstveno na "Švapskom brdu", te uz izlazne puteve prema okolnim selima gdje je nastalo nekoliko stotina tipiziranih kuća ruralne fizionomije. Od većih komunalnih intervencija, u središtu grada zasi-pava se desni uljevni krak Vuke, uvodi se javna rasvjeta (1873), polaže se kaldrma (od 1876), a kasnije i asfalt na svim važnijim ulicama (1906). Uzduž glavne novovukovarske aleje provodi se raskošno plansko ozelenjavanje (M.Lancoš, 1903). Kao prvi grad u istočnoj Slavoniji Vukovar je dobio i elektriку (1909). Ipak, najveća investicija je gradnja željeznice od Vinkovaca do Borova (1878/79), odnosno do Vukovara (1891). U to vrijeme objavljena je prva službena numeracija kuća (1882), a nešto kasnije i prva nominacija gradskih ulica (1885).

U slici povijesnog Vukovara snažan oblikovni pečat ostavila je arhitek-tura historicizma. Među sakralnim građevinama izdvajaju se: kapela Gospe "od hrasta" na Priljevu (S. Möhler, 1891/92), monumentalna sinagoga (1891, srušena 1957), neogotički mauzolej Paunović (A.Tokos, 1898) i grobna kapela obitelji Eltz (V. Siedeck, 1905). Uz to, zamašne obnove i proširenja provode se na većini starijih crkava, primjerice na franjevačkoj crkvi (R.Jordan, 1896/97), kao i na dvorcu Eltz koji je tek tada dobio konačni izgled (V.Siedeck, 1895-1907). Od javnih objekata važna je izgradnja nekoliko novih školskih zgrada, među kojima i Gimnazija (F.Streim, 1894). Gotovo istovremeno nastaje i raskošna neobar-okna palača "Hotela Grand" (V.Nikolić, 1894-1897), zatim zgrade Kotarske oblasti (1886) i Kotarskog suda (A.Tokos, 1902/3). U katalogu stambenih novogradnji reprezentativnošću akademske historističke arhitekture svoga vremena ističe se vila Knoll - danas stari paviljon bolnice - s velikim perivojem (oko 1860), te katne palače Paunović (1867), Jirkovsky (K.Kaellcseny, 1874) i Landesmann (1893). U drugoj polovici 19. stoljeća nastaju i brojni privredni objekti: mlinovi, drvene dunavske vodenice, žitni magacini u Novom Vukovaru (oko 1860), stara klaonica (1901), vatrogasno spremište (1886, srušeno poslije 1965), itd.¹¹

3.9. Prva polovina 20. stoljeća - secesija i rana moderna (1910-1945)

Razdoblje secesije i rane moderne (prva pol. 20. st.) u Vukovaru je obilježeno urbanom stagnacijom, gotovo nepromijenjenim brojem stanovnika i nevelikom građevnom produkcijom. Izgradnjom južnog kraka željeznice (1912) čvrsto je definiran rub grada. U samom naselju dovršava se elektrifikacija (1909-1927) i prvi gradski vodovod (1927).

Slika 10.
 PROIZVODNI PAVILJON TVORNICE "BAT'A" U BOROVCU (razglednica iz
 1935. god. - izvor: zbirka autora)

Za područje Novog Vukovara u to je vrijeme izrađena regulatorna osnova prema kojoj se trasira nekoliko novih ulica (F. Türk, 1921). Od osobite je važnosti što je dotadašnje trgovište Vukovar krajem I. svj. rata i službeno proglašeno "gradom II. reda" (1919)...

Prva secesijska dekoracija, uz veliko stilsko kašnjenje, u Vukovaru se javlja tek na pročeljima negdašnje kalvinske crkve u Gajevoj ul. (1910, srušena 1965). Kasniji primjeri projektirani su u raznim kompozitnim oblicima ugarske, čak i "tirolske secesije", poput željeznarije Tachler (1914). Decentna, dosta kasna *art déco* dekoracija prisutna je na dvorani Hrvatskog doma - kasnije kazališta (A. Freudenberg, 1921). U međuratnom Vukovaru jedini školovani inženjer bio je Fran Funtak koji je, uz brojne niskogradnje, ostavio i nekoliko kvalitetnih zgrada, npr. stari vodotoranj (1912/13), Higijenski zavod (1929), tvornicu "Vulkan" (1935) i katnicu Njegić pokraj mosta na Vuki (1936). Međutim, to razdoblje i po obimu, i po kvaliteti arhitektonske produkcije snažno je obilježio graditelj Emil Gölis (1893-1946). Projektirao je brojne građanske kuće među kojim i 11 vila u Kidričevoj ul. (Pifat, Retta, Fatma..), te većinu markantnih kasnosecesijskih uglovnica u centru grada: staru zgradu SDK (1922), "Gašparovu apoteku" (1927), "Tehničar", dispanzer, itd. Projektirao je i brojne industrijske objekte: tvornice "Selinger" (1921), "Miller" (1930), "Stolin" (1930).

Najznačajnije djelo vukovarske rane moderne i primjer planske urbanizacije *par excellence* je kompleks satelitskoga industrijskog naselja "Bata-ville", što je na površini od 70 ha izgrađeno (počevši od 1931) po avangardnom projektu tima vodećih čeških funkcionalista (F. Gahura, V. Karfik, A. Vitek i dr.).¹²

3.10. Suvremeni urbani sustav (1945-1991)

Prostorni razvoj Vukovara u razdoblju nakon drugoga svjetskog rata obilježen je progresivnim širenjem grada, posebno uz izlazne puteve prema ruralnom zaleđu. Preko Lužca i prometno-proizvodne zone na Priljevu, uže područje Vukovara povezuje se u konurbacijski sustav s industrijskim naseljem Borovom, što je u novije vrijeme bilježilo nesrazmjerni rast. Gradsko stanovništvo u ta se četiri i pol desetljeća

gotovo utrostručilo dosegaši neposredno pred Domovinski rat broj od 44639 žitelja (1991). S tim u vezi intenzivira se izgradnja stambenog fonda koji je sa 15082 jedinice (1991) čak pet puta veći nego na kraju II. svj. rata! U istom razdoblju utrostručio se i broj gradskih ulica, pa ih je pred razaranje grada bilo oko 200 (1991).

Između tridesetak provedbenih planova, nastalih od početka pedesetih godina osobito je važan prvi projekt centra Vukovara s jasno definiranim urbanističkim intervencijama za narednih nekoliko desetljeća (M. Maretić, R. Mišćević; 1955). Na nivou generalnog planiranja, još od regulatorne osnove (1947/48) razvoj grada uglavnom se ekstenzivno usmjerava, sve do posljednjega GUP-a (R. Mišćević, 1991). Prostorni plan općine dovršen je, također, u novije vrijeme (R. Mišćević, A. Paunović; 1981).

Prateći kronologiju izgradnje grada, vidimo da se u ranim poslijeratnim godinama izvode tek popravci razorenih javnih objekata i infrastrukture (mostovi, hidrogradnje), bez ikakvih ulaganja u zgrade društvenog standarda.

Iz pedesetih godina datiraju prve moderno oblikovane višestambene zgrade, većinom smještene na području Novog Vukovara (Adžijina ul., Kidričeva ul., "Rupe").

Međutim, najveći broj vukovarskih novogradnji nastaje tijekom šezdesetih godina, pa je taj sloj arhitekture "internacionalnog stila" i danas dominantno prisutan u slici grada, poput novog hotela "Lav" (1963-1965), vodotornja (1962-1968), kompleksa tvornice "Vuteks" nakon požara (1966), silosa na Priljevu (1966), plivališta u Borovu (1960), te čak pet novih osnovnih škola. Na žalost, u to su doba neadekvatnim obnovama devastirane mnoge spomeničke zgrade ("Croatia", "Varteks", kuće Rogulić, Paunović, Tachler, i dr.), a kao primjer potpunog nerazumijevanja povijesnog miljea u urbanizmu Novog Vukovara izdvaja se naselje višestambenih solitera "Dunav I". Na rubnim dijelovima grada (Sajmište, Mitnica, "Švapsko brdo"), na Lužcu, i osobito u Borovu ("Trokut", i potezi uz Trpinjsku cestu) odvija se jednako loš proces ekspanzije individualnih stambenih zona, iako ima i dobrih primjera interpoliranih naselja u unutrašnjosti starih blokova (Cvjetno naselje, Pionirsko, "Dedinje"). Presudan utjecaj na urbanu fizionomiju šezdesetih imala je velika poplava (1965) poslije koje se regulira korito i ušće Vuke, grade se obaloutvrde uz Dunav, a u samom centru rušenjem ambijentalno vrijednih povijesnih objekata otvaraju se nepopravljive kaverne, kasnije plombirane neadekvatnim interpolacijama ili loše dispoziranim novim objektima (npr. zgrada pošte).

Sedamdesetih se godina izvodi još nekoliko neuklopljenih soliternih objekata, npr. "blok-centar" (1970-1971), neboderi uz dvorac Eltz, "penzionerske" zgrade u Andrićevoj ul..., no to je i doba kvalitetnih, unikatnih realizacija poput nove robne kuće (A. Dragomanović, 1970),

banke (I.Mikić, 1971), industrijske pekarnice na Priljevu (M.Šosterič, 1972-1976), stambenih tornjeva u Borovu (M.Mihelič, oko 1975). Krajem toga razdoblja i u Vukovaru se javlja arhitektura tzv. "neoregionalizma" s bogato rasčlanjenim kosim krovovima i čestim korištenjem žute fasadne opeke. Najbolji primjeri takovoga oblikovanog trenda su: hotel "Dunav" (M.Salaj, Z.Krznarić, 1976-1980), robna kuća "Nama" (B.Velnić, 1979), stambeno-poslovna interpolacija u Nazorovoj ul. (B.Marušić, 1976-1978) aneksi robne kuće (M.Papić, 1976-1980), umirovljenički dom u Borovu (I.Senegačnik, 1977-1980), itd.

Na samom početku osamdesetih godina provodi se zamašna obnova starog središta grada, s fiksiranjem prve pješačke zone u glavnoj ulici (1980). Kasnije se konzervatorski štiti i cijela povijesna urbana cjelina (1989). Unatoč redukciji investicija, na nasutom prostoru uz Vuku tijekom nekoliko godina gradi se najveće vukovarsko višestambeno naselje "Olajnica" (od 1980), a ondje je planiran i novi centar. Na periferiji grada nastaje spomenički kompleks "Dudik" (B.Bogdanović, 1980).¹³

Nažalost, sve je to zaustavljeno potpunim razaranjem Vukovara (1991), koje je za posljedicu samo na građevnom fondu ostavilo štetu procijenjenu na tri milijarde US dolara!

3.11. Ekskurs

Na koncu ovog pregleda vukovarskoga graditeljstva treba spomenuti i barem nekolicinu afirmiranih hrvatskih arhitekata, vukovaraca, koji su pretežno djelovali izvan svoga grada, poput S. Florschütza, Z. Vrkljana, J. de Luce, M. Salaja, M. Mitevskog..., povijesničara umjetnosti i utemeljitelja teorije arhitekture u Hrvatskoj P. Knolla, te svjetski znamenitoga građevnog statičara M.R. Roša.

4. ZAKLJUČAK - PRELIMINARNA VALORIZACIJA GRADITELJSKE BAŠTINE VUKOVARA

U sklopu provedenih istraživanja uvodno su definirani temeljni utjecajni činitelji nastanka i razvoja naselja na tlu današnjeg Vukovara (pogodnosti položaja, prirodni habitus, antropogene odrednice). Metodama morfološke analize moguće je izdvojiti nekoliko strukturno diferentnih gradskih dijelova među kojima su i tri glavne prostorne cjeline (Stari i Novi Vukovar, Borovo naselje), što su nastale u različitim povijesnim okolnostima, s vremenskim pomakom od nekoliko stoljeća. Valorizacija slike grada, njegovih urbanih kontura i silueta pokazala je da se Vukovar primarno doživljava kao izdužena, izrazito horizontalna aglomeracija s naglašeno vrijednom sjevernom dunavskom panoramom.

Predloženu periodizacijsku shemu zbog specifičnog i u nekim dijelovima naizgled nedosljednog ispreplitanja povijesno-političkih mjena (npr. srednji vijek, 1220-1526; doba osmanske vladavine, 1526-

1687), s dominantnim stilskim kategorijama (poput "baroknog Vukovara", 1687-1796) i godinama velikih regulatornih zahvata (klasicistička obnova grada nakon kuge 1796, požara 1822, itd.), treba shvatiti tek kao preliminarni pokušaj sistematizacije građevne povijesti Vukovara.

Za sada se sa sigurnošću mogu fiksirati tri glavna urbana sloja u razvoju Vukovara, prepoznatljiva i po metodološkim ograničenjima u obradi pojedinih povijesnih faza: 1. razdoblje urbane nukleacije (od prapovijesti do 1687) kojega je zbog nepostojanja bilo kakvih vidljivih građevnih ostataka *in situ*, te zbog velikog razaranja grada u danima osmanskog rasapa i s tim u vezi nastaloga strukturalnog diskontinuiteta u urbanoj matrici, moguće istraživati samo arhivskim i arheološkim metodama; 2. razdoblje povijesnoga, "stilskog" Vukovara (1687-1945) tijekom kojega se u potpunosti oblikovala prepoznatljiva slika grada sa svim bitnim arhitektonskim dominantama i urbanim reperima; 3. razdoblje nastajanja suvremenoga urbanog sustava (1945-1991) obilježeno prostornom ekspanzijom naselja i stvaranjem novih, satelitskih polova rasta (npr. Borovo, Lužac, Mitnica...) ali i deformacijama u povijesnoj strukturi i smjerovima širenja Vukovara.

Najstarija skupina spomenika što ju je na terenu danas moguće identificirati pripada baroknome arhitektonskom korpusu (najstariji objekt u gradu potječe iz 1722), a sve do ovog rata upravo je duh baroknoga graditeljstva bio dominantno prisutan u fizionomiji Vukovara. I po brojnosti, i po kvaliteti očuvane arhitekture to je svakako najvredniji stilski sloj povijesnoga Vukovara (dvorac Eltz, franjevački samostan s crkvom, palača Županije srijemske, građanske kuće katnice s nad-svođenim uličnim trijemovima...). U novim dijelovima grada kao iznimna realizacija europskog dometa i standarda izdvaja se kompleks satelitskoga industrijskog naselja Batta-ville (Borovo). U bliskoj kvalitativnoj skupini je i nekoliko pojedinačnih suvremenih objekata (npr. novi vodotoranj, industrijska pekarnica na Priljevu, stambeni tornjevi u Borovu).

Istraživanjem problema naseobinskog kontinuiteta utvrđeno je da je još od ranog neolitika, tijekom 7000 godina življenja na tlu Vukovara, vremenski prekid u stacionarnom naseljavanju bio moguć samo za rimske vladavine i u doba seobe naroda (1-8. st.). Strukturalni diskontinuitet, zbog ranije spomenutog razaranja grada, vezan je uz dane turskog rasapa (1687). Nažalost, može se očekivati da će slične posljedice ostaviti i srpsko barbarsko rušenje Vukovara u Domovinskom ratu (1991).

Za buduća intenzivna istraživanja, kao potencijalno najzanimljiviji sloj, predložena je skupina prapovijesnih staništa kojih je na relativno malenome gradskom području današnjeg Vukovara indicirano čak tridesetak. Također je potrebno nastaviti istraživanja urbanološkog karaktera (npr. tipologija i veličina blokova, parcela, karakter povijesne matrice, itd.)

Bilješke

- ¹ Istraživanje se provodi u sklopu znanstvenog projekta financiranog od Ministarstva znanosti i tehnologije (šifra projekta 2-13-108). Glavni istraživač na projektu "Istraživanje elemenata za teoriju prostornog uređenja Hrvatske" je prof. dr. Ante Marinović Uzelac, voditelj *zadatka* je prof. dr. Bruno Milić, a istraživač na *temi* koja se bavi urbanim razvojem Vukovara je asist. Zlatko Karač.
- ² PLEŠE, J. (1973), WERTHEIMER-BALETIĆ, A. (1993). Osim navedenih, uputno je za elemente prirodnog i antropogenog habitusa grada Vukovara konzultirati brojne redove D. Gorjanovića-Krambergera, Đ. Rauša, M. Kalinić, M. Vidakovića, A. Krstinića, F. Šandora, i dr.
- ³ Dio teksta o prapovijesnome i rimskom naseobinskom sloju preuzet je iz autorova članka što je publiciran u prošlom broju časopisa "Prostor", gdje su isti podaci korišteni za tumačenje urbanog razvoja srednjovjekovnog Vukovara (v. KARAC, Z., 1993).
- ⁴ BAUER, A. (1942), SCHMIDT, R.R. (1945), VINSKI, Z. (1958), DORN, A. (1969), KARAC, Z. (1994a). Podatke o prapovijesnim nalazištima i predrimskim naseobinskim zonama na tlu današnjeg Vukovara usputno donose i J. Brunšmid, K. Vinski-Gasparini, S. Dimitrijević, M. Bulat, N. Majnarić-Pandžić, R. Marić, i dr.
- ⁵ B/AUER, A./ (1932), BAUER, A. (1942), DORN, A. (1969), KARAC, Z. (1994a). O vukovarskim rimskim nalazima pisali su još i M. Brašnić, J. Brunšmid, D. Pinterović, M. Bulat, i dr.
- ⁶ VINSKI, Z. (1955), VINSKI, Z. (1959), DORN, A. (1969), DORN, A. (1980), KLAIĆ, N. (1983), TOMIČIĆ, Ž. (1990). Potpunije bibliografske reference i iscrpan prikaz naseobinske topografije ranosrednjovjekovnog Vukovara moguće je naći u autorovom članku u pošlom broju časopisa "Prostor" (v. KARAC, Z., 1993), te u najnovijoj studiji o urbanom razvoju Vukovara (v. KARAC, Z., 1994a).
- ⁷ Literatura o povijesno-političkim prilikama u srednjovjekovnom Vukovaru vrlo je brojna, pa je za lakšu orijentaciju uputno koristiti sumarna regesta D. Csánkia, J. Bösendorfera, G. Heller- K. Nehringa. Od radova relevantnih za našu temu izdvajamo: KAUK, R. (1895), KLAIĆ, V. (1900), LASZOWSKI, E. (1923), HORVAT, R. (1931), PAVIČIĆ, S. (1940), BRILIĆ, A.E. (1963), CRLENJAK, B. (1975), CRLENJAK, B. - MANOJLOVIĆ, M. (1978), CVEKAN, P. (1980), KLAIĆ, N. (1983), KLAIĆ, N. (1984). O srednjovjekovnom Vukovaru usputno su pisali i M. Pavić, G. Szabo, A. Deroko, I. Mirnik, Z. Bojčić, i mnogi drugi. Zaokruženi prikaz urbanog razvoja, naseobinske topografije i graditeljstva medievalnog Vukovara autor je publicirao u prošlom broju časopisa "Prostor" (v. KARAC, Z., 1993), odnosno u monografiji Vukovara koja uskoro izlazi iz tiska (KARAC, Z., 1994a).
- ⁸ HORVAT, R. (1932), PAVIČIĆ, S. (1940), BRILIĆ, A.E. (1962), HORVAT, V. (1970), CRLENJAK, B. (1975), CRLENJAK, B. - MANOJLOVIĆ, M. (1978), CVEKAN, P. (1980), KARAC, Z. (1992), KARAC, Z. (1994a).
- ⁹ BELAVIĆ, P. (1907), BELAVIĆ, P. (1928), CRLENJAK, B. (1975), BALIĆ, M. (1977), CVEKAN, P. (1980), HORVAT, V. (1992a), KARAC, Z. (1992), KARAC, Z. (1994b). O Vukovaru u doba baroka vrijedne podatke su publicirali i A.E. Brlić, A. Dorn, S. Sršan, a poneki primjer vukovarske spomeničke baštine objavljen je i u sintetičkim radovima A. Horvat, D. Jurman-Karaman, A. Mohorovičića, M. Peića, R. Ivančevića, i dr.
- ¹⁰ BRILIĆ, A.E. (1965), CRLENJAK, B. (1975), CVEKAN, P. (1980), KARAC, Z. (1984a), KARAC, Z. (1984b), KARAC, Z. (1985), DRENOVAC, H.J.D. (1985), KARAC, Z. (1994b).
- ¹¹ CRLENJAK, B. (1975), CRLENJAK, B. - MANOJLOVIĆ, M. (1978), CVEKAN, P. (1980), MAJSKI, B. (1980), HORVAT, V. (1992a), HORVAT, V. (1992b), KARAC, Z. (1992), KARAC, Z. (1994b).
- ¹² CRLENJAK, B. (1975), 75 godina... (1984), LASLO, A. (1992a), LASLO, A. (1992b), KARAC, Z. (1994 b).
- ¹³ Vukovar, novi gradski centar (1955), Vodotoranj... (1964), Građevinar... (1972), Građevinar... (1977), Vukovar, industrijska pekara (1979), Tvornica... (1983), PAŠINOVIĆ, A. (1985), Urbanistički institut... (1988), PAUNOVIĆ, A. (1992), KARAC, Z. (1992). U monografiji "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" koja uskoro izlazi iz tiska, autor ovog članka iscrpno je obradio svu rečenju urbanu razvoj Vukovara (v. KARAC, Z., 1994c).

Literatura

(selektivni popis)

1. Balić, M., *Kapela sv. Roka u Vukovaru*, "Vukovarske novine", Vukovar, 17.09.1977, str. 7.
2. B'auer, A., *Jeli Cornacum Vukovar ili Sotin*, "Sremske novine", Vukovar, god. XXXVI (1932), br. 30, str. 4-5.
3. Bauer, A., *Vukovar i okolica u predhistorijsko i rimsko doba* u: "Spomenica pedeset-godišnjice opstanka Državne realne gimnazije u Vukovaru", str. 85-95, Vukovar, 1942.
4. Belavić, P., *Poviest samostana i župe Vukovarske*, 1. izd., Srijemske novine, Vukovar, 1908.
5. Belavić, P., *Crtice iz prošlosti Vukovara*, Novo doba, Vukovar, 1927.
6. Brlić, A.E., *Turski Vukovar 1665*, "Ogledi", Vukovar, god. V (1962), br. 7, str. 24-27.
7. Brlić, A.E., *Castrum Walcow-villa Volkowar*, "Ogledi", Vukovar, god. VI (1963), br. 10 (3), str. 35-40.
8. Brlić, A.E., *Požarne katastrofe u Vukovaru 1743-1869*, Izdanja GMV, Vukovar, 1965.
9. Crlenjak, B., *Razvitak vukovarskih ulica*, naklada autora, Vukovar, 1975.
10. Crlenjak, B., *Paunovićeva obiteljska kapelica u Vukovaru*, "Revija", Osijek, god. 18 (1978), br. 3, str. 69-84.
11. Crlenjak, B. - Manojlović, M., *Vukovar i Vukovarci, prilozi proučavanju povijesti Vukovara*, SIŽ u oblasti kulture općine Vukovar, Vukovar, 1978.
12. Cvekan, P., *Franjevci u Vukovaru*, naklada autora, Vukovar, 1980.
13. Dorn, A., *Pregled arheoloških lokaliteta na području Vukovara*, "Ogledi", Vukovar, god. VII (1969), br. 1 (11), str. 29-38.
14. Dorn, A., *Neobjavljeni nalazi bjelobrdske kulture iz Vukovara*, "Radovi centra za znanstveni rad Vinkovci", Vinkovci, sv.4 (1980), str. 203-214.
15. Drenovac, H.Đ.J., *Vukovarska Dobra voda*, Savez udruženja pravoslavnih sveštenika, Vukovar, 1985, (ćiril.)
16. *Građevinar 1947-1972* (ur. V.Popović), Građevinar, Vukovar, 1972.
17. *Građevinar 1947-1977* (ur. M. Tustanić), Građevinar, Vukovar, 1977.
18. Horvat, R., *Vukovar u srednjem vijeku*, "Hrvatski list", Osijek, god. 12 (1931), br. 353, str. 26-27.
19. Horvat, R., *Vukovar u tursko doba*, "Hrvatski list", Osijek, god. 13 (1932), br. 250, str. 6-7.
20. Horvat, V., *Muzeološki prikaz turskog razdoblja za područje zavičajnog muzeja u Vukovaru*, "Glasnik slavonskih muzeja", Vukovar, br. 13 (1970), str. 1-107.
21. Horvat, V., *Eltzov dvorac*, "Čovjek i prostor" - "Arhitektura", Zagreb, (1992a), pos. izdanje, br. 1, str. 12.
22. Horvat, V., *Gimnazija Vukovar, 100 godina*, Povjereništvo općine Vukovar u Zagrebu, Zagreb, 1992b.
23. Karač, Z., *Pučko graditeljstvo u Vukovaru*, "Vukovarske novine", Vukovar, god. XXXIII (1984a), br. 33, str. 6.
24. Karač, Z., *Tri stila vukovarskih pučkih kuća*, "Vukovarske novine", Vukovar, god. XXXIII (1984b), br. 36, str. 7.
25. Karač, Z., *Stari vukovarski čardaci*, "Vukovarske novine", Vukovar, god. XXXIV (1985), br. 8, str. 8.
26. Karač, Z., *Vukovar-grad i graditeljstvo. Vukovar and its architecture*, "Čovjek i prostor" - "Arhitektura", Zagreb, (1992), pos. izdanje, br. 1, str. 8-11.
27. Karač, Z., *Prilog definiranju urbane topografije srednjovjekovnog Vukovara*, "Prostor", Zagreb, god. 1 (1993), br. 2-4, str. 189-212.
28. Karač, Z., *Gradograditeljstvo i graditeljstvo na tlu Vukovara od prapovijesti do kraja osmanske vlasti*, u: "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" (ur. I. Karaman), Nakladna kuća Dr. Feletar Koprivnica, Zagreb, 1994a, str. 138-154 (u tisku)
29. Karač, Z., *Urbanistički razvoj i arhitektonska baština Vukovara od baroka do novijeg doba, 1687-1945*, u: "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" (ur. I. Karaman), Nakladna kuća Dr. Feletar Koprivnica, Zagreb, 1994b, str. 267-299 (u tisku)
30. Karač, Z., *Oblikovanje suvremenog urbanog sustava Vukovara, 1945-1991*, u: "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" (ur. I.Karaman), Nakladna kuća Dr. Feletar Koprivnica, Zagreb, 1994c, str. 327-338 (u tisku).

31. Kauk, R., *Vukovar s istoimenom županijom u prošlosti*, "Narodne novine", Zagreb, god. 61 (1895), br. 126.
32. Klaić, N., *Crtime o Vukovaru u srednjem vijeku*, Izdanja Gradskog muzeja Vukovar, br. 4, Vukovar, 1983.
33. Klaić, N., *Postanak slavonskih varoši u 13. stoljeću s osobitim obzirom na vukovarski privilegij iz 1231. god.*, u: "Arheološka istraživanja u istočnoj Slavoniji i Baranji", Izdanja Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, vol. 9 (1984), str. 235-241.
34. Klaić, V., *Crtime o Vukovskoj županiji i Đakovu u srednjem vijeku*, "Vjesnik zemaljskog arhiva", Zagreb, sv. II (1900), str. 98-108.
35. Laslo, A., *Hrvatski dom*, "Čovjek i prostor" - "Arhitektura", Zagreb, (1992a), pos. izdanje, br. 1, str. 13.
36. Laslo, A., *Vukovarski "Ba'a"*, "Čovjek i prostor" - "Arhitektura", Zagreb, (1992b), pos. izdanje, br. 1, str. 14.
37. Laszowski, E., *Vukovo-Vukovar*, "Hrvatski list", Osijek, god. 4 (1923), br. 153, str. 2-3.
38. Majski, B., *Radnički dom u Vukovaru*, OK SKH Vukovar, Vukovar, 1980.
39. Pasinović, A., *Dom umirovljenika u Borovu*, "Čovjek i prostor", Zagreb, god. XXXII (1985), br. 5(385), str. 28.
40. Paunović, A., *Suvremeni urbani razvoj Vukovara*, "Čovjek i prostor" - "Arhitektura", Zagreb, (1992), pos. izdanje, br. 1, str. 16-17.
41. Pavičić, S., *Vukovarska župa u razvitku svoga naselja od XIII do XVIII. stoljeća*, I, JAZU, "Hrvatska naselja", knj. 1, Zagreb, 1940.
42. Pleše, J., *Vukovar. Morfologija grada*, "Glasnik Srpskog geografskog društva", Beograd, sv. LIII (1973), br. 1, str. 143-147.
43. Schmidt, R.R., *Die Burg Vučedol*, Hrvatski arheološki državni muzej u Zagrebu, Zagreb, 1945.
44. *75 godina elektrifikacije Vukovara 1909-1984*, Elektroslavonija, Osijek, 1984.
45. Tomičić, Ž., *Prilog istraživanju kronologije srednjovjekovnog groblja Lijeva bara u Vukovaru*, "Starohrvatska prosvjeta", Split, ser.III, sv. 20 (1990), str. 111-189.
46. *Tvornica kožne obuće "Obučara III" u Borovu*, "Čovjek i prostor", Zagreb, god. XXX (1983), br. 8 (365), str. 15.
47. *Urbanistički institut SR Hrvatske 1947-1987.*, (ur. M. Salaj), II. izd., UIH, Zagreb, 1988.
48. Vinski, Z., *Prethodni izvještaj o iskapanju nekropole na Lijevoj Bari u Vukovaru 1951., 1952. i 1953. godine*, "Ljetopis JAZU", Zagreb, knj. 60 (1955), str. 231-255.
49. Vinski, Z., *Brončanodobne ostave Lovas i Vukovar*, "Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu", Zagreb, 3. ser., sv. I (1958), str. 1-34, tab. I-X.
50. Vinski Z., *Ausgrabungen in Vukovar*, "Archeologia iugoslavica", Beograd, vol. III (1959), str. 99-109.
51. *Vodotoranj u Vukovaru*, "Čovjek i prostor", Zagreb, god. XI (1964), br. 130, str. 1,3.
52. *Vukovar, industrijska pekara*, "Arhitektura", Zagreb, god. XXXIII (1979), br. 170-171, str. 44.
53. *Vukovar, novi gradski centar*, "Arhitektura", Zagreb, god. IX (1955), str. 70-71.
54. Wertheimer-Baletić, A., *Stanovništvo Vukovara i vukovarskoga kraja*, NZ Globus, Zagreb, 1993.

* * *

Iz tiska je upravo izašao još jedan vrlo aplikativni prilog o problematici obnove razorene spomeničke baštine Vukovara, kojega je vrijedno navesti kao dopunu literature:

55. Sekulić-Gvozdanović, S., *Obnova Vukovara: načela i prijedlozi*, u: "Vukovar-vjekovni hrvatski grad na Dunavu" (ur. I. Karaman), Nakladna kuća Dr Feletar Koprivnica, Zagreb, 1994, str. 483-494.

Summary

BASIC ANALYSIS OF THE URBAN AND ARCHITECTURAL DEVELOPMENT OF VUKOVAR Compendium of research to date

Zlatko Karač

This presentation of Vukovar's urban development begins with a definition of the basic factors that influenced the origin and development of a settlement on the site of today's town (position, natural environment, human elements). Further morphological analysis singles out three structurally different town entities that had been developed under different historic circumstances (Old and New Vukovar, Borovo naselje).

Preliminary periodization divided the town's development into ten basic periods. A group of about thirty prehistoric settlements on the relatively small town area is proposed as potentially the most interesting stratum for future research. People have lived in the area of Vukovar for 7000 years, from the early Neolithic, with possible interruptions in stationary settlement only during Roman rule and at the time of the migration of peoples (1st-8th century). Periods are chronologically bounded by important historical and political events (e.g. the time of Turkish occupation, 1526-1687), and on the level of microperiodization by the local appearance of architectural styles and by years when greater changes were made in the town (classicist renewal of the town after the great plague epidemic in 1796 and the fire in 1822).

The Turks withdrew from the town in 1687 leaving it in ruins. After that it was rebuilt, so the oldest architectural monuments, still standing, belong to the baroque period (the oldest building in Vukovar is from 1722). Vukovar was thus a town in which the baroque spirit prevailed before this war. In number of buildings and their beauty, this was the most important style of historic Vukovar. Outstanding among newer parts of the town is the very fine industrial suburb of Bata-ville in Borovo.

